

BÁSTHY ÁGNES



Új kapcsolódás és szinergia¹

Valami fundamentális hiba van a rendszerben. Mármost nem csak a kulturális társadalmi és politikai rendszerben, hanem alapvetően a civilizációnk mai állapotában. Az elmúlt két év ha jó volt valamire, akkor arra, hogy az emberek széles rétege, köztük azok is, akik eddig a szerencsésebbek közé sorolták magukat, ábrándult ki teljességgel és őszintén abból a perspektívából, amit ez a világ számukra nyújtani tud. Ez az egyik fő fejlemény, ám az analitikus, reflektált szemlélődés más tanulságok levonására is alkalmas lehet.

Kollektív tapasztalat volt, hogy eltávolodva az elmúlt évtizedben berögződötté vált gyakorlatoktól, új szemszögből láthattunk rá a kultúra szerepére, függő helyzete a nem emberi cselekvőktől/ágensektől. Kiderült például az is, hogy ezek az cselekvők nem is olyan absztraktok, mint eddig számunkra tűntek. A vírusok, baktériumok, állatok, növények, a mesterséges intelligencia mint a technológia, a természet, közvetlen hatással bíró cselekvői mutatkoztak és mutatkoznak meg egy egyre inkább a határait folytonosan kiterjesztő, elmosó és átértelmező ember-, kultúra- és társadalomképben.

Franco Bifo Berardi 2020 márciusában írt *Beyond the Breakdown: Three Meditations on a Possible Aftermath* című szövegében az akkor még beláthatatlan pandémia lehetséges kimeneteléről írt. Ekkor úgy érvelt, hogy egy olyan globális, kollektív tapasztalat amilyen ez lesz, újraértékelésre fogja sarkallni az emberiséget. Többek között egy lehetséges kimenetelként vázolja, hogy a halálfélelem megtapasztalása az élet felé, az elszakítás és elszeparálódás pedig az újrapcsolódás felé vezet majd végül. Ennek egyik útja a kultúránkat meghatározó produktivitás-kényszer és elidegenedettség meghaladása, valamint az öröm központba helyezése, amelyben a kultúra egyfajta burjánzásba kezd a totalizáló tendenciák ellenhatásaként. A hangsúlyt a kapcsolódás fogalmára, valamint az ehhez járuló fundamentálisabb kérdésekre, problémákra, feltevélekre helyezem írásomban.

Kapcsolódás: a kultúra legalapvetőbb és legősibb funkciója. Horizontálisan és vertikálisan kapcsolódni az emberi és nem emberi világgal. A probléma és a kérdés mára viszont az lett, hogy mihez és hogyan. Reláció és kapcsolódás is újradefiniálandó tehát. Például megvizsgálni azt, hogy valóban élő dologként tud-e működni az, amit a

¹ The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe. This publication is the part of the project „RETURN TO THE FUTURE - art, culture and new media in Central Europe after the pandemic”. / A projekt a cseh, a lengyel, a magyar és a szlovák kormány közös támogatásával jött létre a Nemzetközi Visegrádi Alap pályázata keretében. Az Alap küldetése az, hogy elősegítse a fenntartható regionális együttműködés eszméit Közép-Európában. A fenti közlés a „Vissza a jövőbe – művészet, kultúra és új média Közép-Európában a világjárvány után” című projektum része.

kultúra fogalmával jelölünk, vagy mondjuk vannak olyan részei amelyek túlbürokratizált, mechanikus élőhalottak inkább, amik képtelen valós viszonyokat létrehozni. Mi a felesleges pótcselekvés, mi a kiüresedett rituálé? Mit jelentenek intézményeink számunkra és a szélesebben vett társadalom számára? Hogy valójában abban, amit emberi történelemnek nevezünk, gondolunk, elődeinkhez technológiájuk romjain, maradványain keresztül kapcsolódunk, vagy gyakorlataikat vagyunk képesek élővé tenni? Ez utóbbi lenne a hagyomány, ami a múzeumokban felhalmozott tárgyi kultúrát valódi jelentésekkel tudná felruházni, nem csak egy szűk „szakértői” vagy „beavatott” réteg számára. Vitán felül áll a nyelv, a zene és a vizuális kultúra élő volta, a szimbolikus erő, amit képviselnek, hiszen ez mind kommunikáció, maga a kapcsolódás organikus rendszer, nagyrészt intézmények nélkül és intézményeken kívül is fennmarad és él. Talán a legmaradandóbb élő dolgok, amiket az emberi kultúra létre tudott hozni önmaga reprodukálásán túl. Már kevésbé biztos ez a technológia esetében, aminek viszonya az energiához, pazarláshoz (hulladékhoz és hatékonysághoz) és a jövőhöz mindig kétes volt. Szépen látszik ez abból is, ahogyan ezt a legősibb készletét az emberiségnek, a kapcsolódást a technológia segítségével elsajátították és eltorzították. Mérgező viszonyok hálójában vergődünk. Közvetítőink elárultak bennünket. Újra kell definiálni a kapcsolatainkat és ha nem megy közvetlenül, új közvetítőket kell keresnünk. És itt tűnnek fel a láthatáron a nem ember cselekvők, akiket kizártunk az észlelésünkből, figyelmünkből, pedig képesek közvetlen tapasztalatokhoz juttatni bennünket. Kiket, miket is kell kultúránk részének tekinteni? Kinek a kultúrája ez? Mi az a kultúra, ami felé a meglévőt szándékozunk alakítani? Ki és mi része a kollektív tudatnak, amit össze kellene kapcsolni? Mi lehet az összefüggés a mostanában felmelegített Gaia-hipotézis és pánpszichizmus, valamint a poszthumanizmus konvergáló szellemisége között? Csak néhány magas labda azok közül, amelyeknek a következő évtizedekben a kultúrában központi jelentőségűvé kellene válniuk, mert potenciális transzformatív erő van bennük, és valódi gondolati szervező erővel bírnak. És ha már a transzformációnál tartunk: a kultúrának nem a politikával kell összeolvadnia, mert ez nagyon veszélyes. Viszont fel kell ismerni, reflektálni és körültekintően kell kezelni azt a politikai potenciált ami a kultúrában mindig is volt és lesz is, mégpedig azt, hogy komplexitásából, bizonytalanságából, lezáratlanságából és nyitottságából következően teret képes csinálni ahhoz, amit képzeteknek nevezünk, és amivel valóban teremteni és átalakítani lehet viszonyokat és materialitást. Pontosan ez a „stratégiai jelentősége” teszi vonzóvá értsd: instrumentalizálandóvá politikai célok, projektek számára, melyek bár lehetnek értelmesek és hasznosak, sokszor mégis homályosak, és hosszú vagy rövid távon kiderülhet, hogy valójában kártékonyak.

A képzelet szimbolikus „gondolkodása” az alapja és eredete a fogalmi/logikai racionális oksági gondolkodásnak, de valójában nélkülözhetetlen is számára, ez az antropológia alapvetése. Mégis a felvilágosodás óta, a modernitáson át a szimbolikus gondolkodás szisztematikusan leértékelése történt, és ez a jelenség sajnos gyakran megfigyelhető az intézményesült kortárs művészetben is. A kulturális produktumok legitímálása viszonylag gyakorivá vált racionalizálásukkal, közvetlen hasznosságuk kényszeres bizonygatásával. Ez persze intézményi, és politikai okokra is visszavezethető, de általánosságban elmondható, hogy a modernitás paradigmájában mozognak. Holott a gyakorlatban a szimbólumok, nagyon is komplex gondolati struktúrákat tudtak mozgásba hozni. Kulturális mnemotechnikai eszközökhöz hasonlítja működésüket Turner, amelyekre tekinthetünk tradicionális információs ‘tárolóeszközként’. Mind-

emellett pontosan azért, mert nem (pusztán) oksági összefüggések megragadására képes, a szimbolizáció ugyan tartalmazhat valóban téves tudásokat, de az oksági / racionális gondolkodás számára vagy annak, amit ma tudománynak nevezünk, még fel nem tárt igazságokat is tartalmazhat. Ezek egyáltalán nem mellékes kérdések abban az esetben, mikor például az ember és természet viszonyát akarjuk újragondolni.

Lehet hogy a fentiek sokak számára előíranyoznák valamifajta új univerzalizmus, valamilyen globális projekt igényét, ami ugyan valóban nem elvetendő, de mindenképpen előfeltételezi az eddig megvalósult vagy vélt univerzalizmus, modernitás és globalitás kíméletlen, alapos és sokszempontú kiértékelését, kritikáját. Ezzel kapcsolatban szerencsére többirányú törekvés létezik már, de sok még a feladat is.

A fentiekkel ellentétben azonban decentralizálás és a burjánzás stratégiája mellett fogok érvelni, amit elsősorban, de nem kizárólag egy lokalitásokat működtető stratégiaként érdemes elgondolni. Ahogyan az elmúlt két év tapasztalata az is, hogy a centralizált rendszerek túlreagálása elképesztő károkat tud okozni, kapcsolódik ehhez az is, ahogyan a centralizált média és platformok túl nagy politikai hatalommal formálják a közbeszédet. Nem lehet cél tehát az ezekben való feloldódás vagy összefonódás. A kultúrának ezen kívül kell gyökeret eresztenie és alulról szerveződnie, akkor is, ha megvan a kockázata annak, hogy ez a forma nagy léptékű produktumok létrehozására kevésbé lesz alkalmas. Közvetlenebb kapcsolódást tesz viszont lehetővé alkotók és befogadók között, ami dekonstruálja a hierarchikus és fixált viszonyokat, szerepeket. Kinek az intézményei lesznek ezek? Egyáltalán „intézményesülnek-e” ezek a projektek? Talán egy idő után annyira megváltoztatják a viszonyokat jó értelemben, hogy ezeket a kérdéseket is másképpen fogjuk feltenni. De ez egy optimista scenárió, amely viszont ha a kultúrát magát egy önfenntartó rendszernek tételezzük, akkor nem is annyira elrugaszkodottan idealista. Természetesen nem kell ehhez a már kialakult infrastruktúrákat kidobni, hanem az infrastruktúrát kellene megtölteni új premisszák alapján új tartalommal. A technológia önmagában halott, vázként képzelhető el, ami önmagában nem élő, hanem az emberi gyakorlatok tudják élettel megtölteni ideig-óráig. Ami pedig marad utána, az materiális is, tehát romok és szemét, amivel szintén meg kell tanulnunk kalkulálni minden szinten.

Visszatérve a figyelemre, ami a tudatosságot is jelenti ebben az esetben, a fent vázolt többdimenziós válság meghaladáshoz szükséges annak felismerése is, hogy valójában milyen keveset tudunk, és mennyivel többet tudhatnánk. Hogy a racionális-fogalmi megragadása a világnak csak egy lehatárolt, egyre szűkülő térben használható. Újra kell kapcsolódnunk tehát saját magunkhoz is mint a „kollektív program” feltétele, megismerni ennek technikáit, bízni érzékelésünkben, tapasztalatainkban és épp legfőképpen akkor, mikor az a racionális és fogalmi kereteit feszíti szét. Kevés a kapaszkodónk a nyugati kultúrában ennek meglépéséhez, így nem veszélytelen, de el kell tudnunk hinni, hogy az emberi tudat több, más, mint ahogyan azt tanították nekünk. Mindezt és következményeit pedig szabad nem a kivételesség göggyével tudatosítanunk, ami ugyancsak problémáink történelmi eredetű gyökere. Megfontolásra érdemesnek tartom Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor programadó gondolatait, amivel zárnám írásomat:

„Ha a fogalmi/logikai/okszági gondolkodást rábizzuk gépeinkre (amelyek ebben sokkal gyorsabbak nálunk), és szellemi energiáinkat teljesen a szimbolikus gondol-

kodás felé fordítjuk, ez az emberiség fejlődésében óriási minőségi ugráshoz vezethet. Ehhez a paradigmaváltáshoz arra is szükség van, hogy egymás gondolatait ne cáfolni igyekezzünk, (ami megfelelő, de nehézkes módja annak, hogy egy-egy egyszálúsítás korlátaira figyelmeztessük az emberiséget), hanem szintetizálni, egymáshoz építeni, megerősítve ezáltal is a Valóság minden számunkra való elemének poliszémikus jellegét. Az ember számára ígéretes jövőt nem a verseny, hanem a valódi szinergia nyújtja.”

